

Πνευματικός ηγέτης – πολιτικός ηγέτης

Ευάγγελος Χρυσός

*Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών,
Διευθυντής Ινστιτούτου Βυζαντινών Ερευνών/ΕΙΕ*

Tο θέμα στο οποίο επέλεξα να αναφερθώ είναι επίκαιρο, αν και το υλικό που θα σας παρουσιάσω ανήκει στην πρώιμη βυζαντινή εποχή.

Όπως θα διαβάζετε στα κυριακάτικα φύλλα των εφημερίδων, διεξάγεται ένας δημόσιος διάλογος σε μια προσπάθεια ανάλυσης του ιδεολογικού πλαισίου που δημιούργησε τον Άγνωστο Στρατιώτη στην πλατεία Συντάγματος, κατά πόσο δηλαδή η σύνθεση αποτελεί έκφραση εθνικισμού ή απλώς πατριωτισμού· κατ' επέκταση αναζητείται ο προσδιορισμός του περιεχομένου των δύο αυτών εννοιών. Εξάλλου, αν παρακολουθείτε νυχτερινά τηλεοπτικά παράθυρα, συχνά η συζήτηση περιστρέφεται γύρω από τον υποτιθέμενο πολιτικό ρόλο μη πολιτικών προσώπων. Στο πλαίσιο του διαλόγου αυτού, ο προβληματισμός που έχω να σας παρουσιάσω σήμερα για την κοινωνική εμβέλεια και τον τρόπο ανάδειξης του πνευματικού ηγέτη, είτε σε αντιπαράθεση με την πολιτική εξουσία είτε σε μια μετεξέλιξή του, είναι πράγματι επίκαιρα. Έχοντας, λοιπόν, υπόψη τα σημερινά μας βιώματα και προβλήματα, σας καλώ να ανατρέξουμε στις ιστορικές πηγές για να δούμε πώς μια άλλη εποχή αντιμετώπισε τέτοια ζητήματα.

Θα ξεκινήσω με ένα βιβλίο που θα σας παρουσιάσω εν συντομία. Δεν είναι καινούργιο, είναι της εποχής των δικών μου φοιτητικών χρόνων, που όμως διατήρησε την επικαιρότητά του και επηρέασε την ιστορική έρευνα. Είναι το βιβλίο του Timothy Gregory, καθηγητή σήμερα στο Πανεπιστήμιο του Τέξας με τίτλο *Vox populi* –είναι τίτλος λατινικός που σημαίνει *Η Φωνή του Λαού*– και με υπότιτλο *Violence and popular involvement in the religious controversies of the fifth century*, δηλαδή *Η βία και οι πολιτικές ενσωματώσεις μέσα στις θρησκευτικές έριδες του 5ου αιώνα μ.Χ.*

Όπως αναφέρει ο Timothy Gregory, ήταν φοιτητής στο Σικάγο όταν μέσα από αρχικά ειρηνικές διαδηλώσεις εξερράγησαν μεγάλες βίαιες συγκρούσεις. Φλέγον ζήτημα στην αμερικανική κοινωνία ήταν τότε το θέμα των μαύρων πολιτών και αυτός ως φοιτητής προσπαθούσε να διαγνώσει τι κριτήρια, τι ποιότητες πρέπει να έχει ένας ανώνυμος άνθρωπος του δρόμου που συγκρούεται με τους άλλους ώστε να κατορθώσει να αναδειχθεί και να αναγνωριστεί από τους άλλους ως ηγέτης και πώς αυτή η καθιέρωσή του, η θέση δηλαδή του ηγέτη, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για να επιβάλει τις θέσεις του και να πετύχει τον στόχο του.

Ήταν μια υποκειμενικά βιωμένη πραγματικότητα της δεκαετίας του '60. Και εμείς ζήσαμε αντίστοιχες καταστάσεις μετά το '74 με έντονο το λαϊκό στοιχείο να εκδηλώνεται στους δρόμους των ελληνικών πόλεων. Στη δική μας περίπτωση, οι φοιτητικές εκδηλώσεις με το πάθος τους αλλά και με τις ακρότητές τους ανέδειξαν ηγέτες και ως σήμερα παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην πολιτική ζωή του τόπου μας. Εκείνα τα παιδιά που ήταν φοιτητές στο πρώτο, δεύτερο, τρίτο ή πέμπτο έτος σπουδών σήμερα απαρτίζουν ουσιαστικά σε μεγάλο μέρος την πολιτική μας ηγεσία. Σε ορισμένες μάλιστα παρατάξεις του πολιτικού μας φάσματος, καταλυτικός είναι ο ρόλος αυτών που σε μια κατάλληλη στιγμή βγήκαν στους δρόμους ή ταμπουρώθηκαν πίσω από τα τείχη του Πολυτεχνείου. Άρα το φαινόμενο που προβλημάτισε τον συγγραφέα είναι, ηθρομένων των αναλογιών, και για μας σύγχρονο. Όμως εγώ δεν θα μιλήσω για τα σύγχρονα, αφού δεν είμαι ούτε κοινωνιολόγος ούτε πολιτικός επιστήμονας. Θα σας πάω πίσω στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο, στην εποχή από τον 4ο ως τον 6ο αιώνα

μ.Χ., όπου με ραγδαίο τρόπο οι πόλεις της αυτοκρατορίας εκχριστιανίζονται, επικρατεί ένα ιερατείο χριστιανικό που απορροφάται σε ένα βαθμό και από την ιντελεγκέντσια –καθότι είναι διαλεγμένοι, μορφωμένοι άνθρωποι αυτοί οι επίσκοποι– αλλά και από την πολιτική εξουσία, η οποία αξιοποιεί το νέο ανθρωπινό δυναμικό για να σταθεροποιηθεί και να μπορέσει ιδεολογικά να παρουσιάσει ένα νέο σχήμα εξουσίας μέσα στα δεδομένα της αυτοκρατορικής διακυβέρνησης. Το τελευταίο, για να γίνει ευκολότερα αποδεκτό από τις μάζες του λαού που όλο και περισσότερο εκχριστιανίζονται, πρέπει να υπολογίσει σοβαρά τις ευαισθησίες και τα νέα οράματα της κοινωνίας.

Βρισκόμαστε, λοιπόν, στον 4ο αιώνα. Μέσα σε ένα πρωτοφανές για την αρχαιότητα τρέξιμο αναπροσαρμογής –σκοπίμως διαλέγω τον όρο– των διαφόρων τάσεων ώστε να επικρατήσουν μέσα στην κοινωνία, είναι φυσικό να δημιουργηθούν συγκρούσεις. Οι συγκρούσεις μπορεί να έχουν οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές ή άλλες αιτίες που διαφέρουν κάθε φορά. Άλλωστε, δεν πρέπει να βάζουμε ένα χρώμα στις συγκρούσεις και να τις βλέπουμε κάτω από ένα ορισμένο όνομα.

Οι συγκρούσεις αυτές εύκολα παίρνουν κάποτε και δογματικό, θρησκευτικό περιεχόμενο. Είναι κατ' αρχάς χαρακτηριστικό ότι ελάχιστες είναι οι δημόσιες συγκρούσεις μεταξύ των χριστιανών από τη μια πλευρά και των οπαδών της αρχαίας εθνικής ελληνικής θρησκείας. Τέτοιες συγκρούσεις σπάνια συμβαίνουν στους δρόμους. Έχουμε μερικά βίαια επεισόδια χριστιανών, οι οποίοι καταστρέφουν παλαιά τεμένη, ιερά της αρχαίας ελληνικής θρησκείας, αλλά αυτά είναι σποραδικά φαινόμενα τοπικής βίας και συνήθως καταδικάζονται ως μορφές αυτοδικίας. Είναι βίαια επεισόδια τα οποία σπεύδει να καταδικάσει και η χριστιανική ηγεσία αλλά και η εθνική πνευματική ηγεσία, οι μεγάλοι δάσκαλοι των φιλοσοφικών σχολών. Υπάρχουν, όμως, περισσότερες τέτοιες συγκρούσεις ανάμεσα στους χριστιανούς διαφόρων τάσεων. Οι δογματικές έριδες του 4ου αιώνα κατέβηκαν στους δρόμους. Όπως αναφέρει ο Γρηγόριος, επίσκοπος Νύσσης και αδελφός του Βασιλείου Καισαρείας, οι πολίτες πήγαιναν στην αγορά για να αγοράσουν ψάρια και υφίσταντο την ερώτηση: «Ποιας θεολογίας είσαι;» Ή πήγαινε η νοικοκυρά στη λαϊκή της εποχής και πριν αγοράσει τα

λαχανικά της ρωτούσε τον πωλητή, που είχε έρθει από κάποιο χωριό των προαστίων, ποια ήταν η θέση του στο δογματικό ζήτημα της ουσίας των προσώπων της Αγίας Τριάδος. Με άλλα λόγια, στην καθημερινή πραγματικότητα της Κωνσταντινούπολης η θρησκευτική διένεξη κυριαρχεί σε όλα τα επίπεδα και παίρνει έναν λαϊκότερο, αν θέλετε, χαρακτήρα.

Πρόκειται για την εποχή των συγκρούσεων και τέτοιες εποχές αναδεικνύουν τους ηγέτες. Διότι δεν είναι εύκολο να βγουν οι άνθρωποι στους δρόμους μόνοι. Πρέπει κάποιος να τους ποδηγητήσει. Πρέπει κάποιος να τους αφυπνίσει και προ παντός να τους πείσει να κατεβούν στους δρόμους και για να γίνει αυτό πρέπει κάποιος να τους δώσει ένα όραμα και ένα «σλόγκαν», όπως λέμε σήμερα. Χρειάζονται ηγέτες, αλλά ηγέτες δεν υπάρχουν. Έχουμε βέβαια τη λεγόμενη επίσημη εκκλησία με τους επισκόπους της, αλλά αυτοί φυσικά σπάνια βγαίνουν στους δρόμους. Μνημονεύονται μόνο μεμονωμένες περιπτώσεις που επίσκοποι προσπαθούν από τη θέση τους να κερδίσουν ευρύτερα στρώματα πέραν από τον χώρο της εκκλησίας, για να πετύχουν τους στόχους τους.

Ήδη κατά τον 4ο αιώνα –για τον 5ο αιώνα το θέμα μελετάται ευκολότερα γιατί έχουμε περισσότερες πηγές– πρόσωπα αφανή, πιθανόν απαίδευτα που δεν πέρασαν χρόνια στα σχολεία και στις θεολογικές σχολές αναλύοντας τη διαφορά μεταξύ «ομοουσίου» και «ομοιουσίου», ούτε στις φιλοσοφικές σχολές για να μπορέσουν να καταλάβουν θεωρητικές αφηρημένες έννοιες, άνθρωποι λοιπόν της ζωής, της πόλης, γίνονται ηγέτες. Έχουμε το φαινόμενο της ανάδειξης ενός λαϊκού ηγέτη, που όμως επειδή κατεβαίνει στον δρόμο για θέματα θρησκευτικά, θεολογικά, αναλαμβάνει τον χαρακτήρα του πνευματικού ηγέτη, ίσως χωρίς ποτέ να καταλάβει εντελώς τις λεπτές έννοιες και τις περίπλοκες αποχρώσεις των δογματικών ζητημάτων.

Μέσα από την έρευνα των ιστορικών μαρτυριών (και χρωστώ αρκετές από τις πληροφορίες στο βιβλίο του Gregory αλλά και στη μεγάλη σχολή του Peter Brown, διάσημου καθηγητή του Πανεπιστημίου του Princeton έκανε εκτεταμένες έρευνες γύρω από τα θέματα αυτά, ιδιαίτερα γύρω από την έννοια του ιερού χώρου και την ιδιότητα του «αγίου», δηλαδή το πρότυπο του αγίου ανθρώπου και τους τρόπους με τους οποίους αναδεικνύεται ένας Άγιος) διε-

ρευνούμε τα χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου ο οποίος φτάνει να καθιερωθεί στη συνείδηση του κοινού ως άγιος άνθρωπος. Όχι Άγιος κατά την προσφώνηση αλλά ως ο άνθρωπος στον οποίο ο λαός είναι έτοιμος να αναγνωρίσει ότι διαθέτει τη σφραγίδα της αγιότητας. Πώς διαμορφώνονται και καθιερώνονται αυτοί οι άνθρωποι οι οποίοι και θα ηγηθούν στην επόμενη φάση των αγώνων και θα καθορίσουν τα ηθικά και τα κοινωνικά όρια της ζωής και των πόλεων και γενικότερα της αυτοκρατορίας; Τι είναι λοιπόν αυτό που αναδεικνύει έναν απλό άνθρωπο σε ηγέτη;

Πρέπει καταρχήν να σας πω ότι στατιστικά οι περισσότεροι απ' αυτούς που αναδείχθηκαν επάνυμοι ηγέτες και βέβαια εορτάζονται από την εκκλησία ως Άγιοι ή καταδικάστηκαν από την εκκλησία ως αιρετικοί, που πέθαναν στην εξορία διότι απεκόπησαν από την πλειονότητα της κοινωνίας είτε αποβλήθηκαν από την ισχύουσα πολιτική τάξη, όλοι αυτοί αναδείχθηκαν μέσα από τις ίδιες διαδικασίες.

Οι ηγέτες ποσοτικά προέρχονται από τα μοναστήρια, είναι άνθρωποι οι οποίοι αποσχίστηκαν από την κοινωνία, θέλησαν να ακολουθήσουν ένα δικό τους ιδεώδες ζωής, ένα ιδεώδες αγιότητας, έξω από τον ανταγωνισμό της καθημερινότητας, έξω από τους κοινωνικούς ή και ανθρώπινους στόχους της δημιουργίας οικογένειας, του πλούτου, της ευτυχίας και αναχώρησαν από αυτόν τον κόσμο, αλλά το έκαναν μαζικά, έφυγαν κατά χιλιάδες από τις πόλεις στην έρημο. Φεύγουν, λοιπόν, και γίνονται ασκητές για να αγιάσουν, για να σώσουν την ψυχή τους με προσευχή, με νηστεία: στην επιτυχία τους η άσκηση είναι η λέξη-κλειδί.

Κάποια στιγμή όμως, έλκονται από τα δρώμενα στην κοινωνία των λαϊκών. Εγκαταλείπουν λοιπόν το κελί τους και βγαίνουν στην πόλη, παίρνουν θέση στις διαμάχες, ανακατεύονται με τους λαϊκούς, ματώνουν, εμπλέκονται σε βίαιους καθγιάδες –όχι πάντοτε με την αστική ευπρέπεια που θα περίμενε ή θα φανταζόταν κανείς για ανθρώπους που διακρίθηκαν για αγιότητα– και μέσα από την επιτυχή συμμετοχή τους γίνονται ηγέτες.

Ποια είναι τα χαρακτηριστικά τέτοιων ανθρώπων; Οι ηγέτες αυτοί πρέπει να έχουν οπωσδήποτε ένα φυσικό χάρισμα. Η λέξη χάρισμα είναι όρος τεχνικός

και εμπεριέχει όλες τις ικανότητες ενός ανθρώπου να γηθεί. Μπορεί να είσαι άριστος στη δουλειά σου, να την ξέρεις καλύτερα από άλλους, να είσαι αφοσιωμένος σε αυτήν, όμως υπάρχει κάτι ακόμη πέραν όλων αυτών των προσότων. Πρέπει να έχεις ορισμένα ίσως απροσδιόριστα αλλά απαραίτητα χαρακτηριστικά, τα οποία μετατρέπουν αυτό που είσαι σε χάρισμα: χάρισμα πειθούς και χάρισμα ηγεσίας.

Από έναν, λοιπόν, χαρισματικό ανερχόμενο ανώνυμο άνθρωπο που θα γίνει επώνυμος ηγέτης περιμένουμε, κατ' αρχήν, να έχει το χάρισμα του λόγου, να έχει λόγο ρητορικό. Να μπορεί να απευθυνθεί σε ένα πλήθος, να το συγκινήσει, να το συνεπάρει. Με λόγο σωστό, με λόγο πειθούς, στο τέλος το ακροατήριο πείθεται από τα επιχειρήματά του και φεύγοντας πιστεύει «αυτό είναι, έτσι είναι, έτσι θα κάνουμε». Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι ο εκάστοτε ηγέτης έχει πάντα δίκιο. Ή ότι ο άλλος που δεν έχει το χάρισμα και είναι και καλός ομιλητής αλλά δεν έχει όλα τα άλλα δεν επιτυγχάνει. Θα μπορούσα να αναφέρω παραδείγματα, φέρ' ειπείν ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος που τον λέμε Χρυσόστομο στην ορθόδοξη παράδοση, διότι ήταν καταπληκτικός σε αυτό το χάρισμα του λόγου. Οι άνθρωποι έμεναν κάθε φορά που τον άκουγαν και έσπευδαν με στενογραφήματα και άλλο τρόπο να συγκρατήσουν ό,τι άκουγαν. Ήταν εντυπωσιακός, εκπληκτικός. Ένας άλλος ρήτορας ύστερα από λίγα χρόνια πάλι στην Κωνσταντινούπολη, ο Νεστόριος, απέτυχε. Γιατί απέτυχε ο Νεστόριος που τον είχαν διαλέξει και αυτόν ως καλόν ομιλητή και ρήτορα, γιατί απέτυχε να κερδίσει τον κόσμο; Διότι του έλειπαν τα άλλα χαρίσματα στα οποία πρέπει να αναφερθώ.

Πρώτη μας λοιπόν επισήμανση: κανένας από τους ανθρώπους που αναδείχθηκαν σε ηγέτες δεν υστερούσε στο χάρισμα του λόγου. Αλλά αυτό δεν αρκεί. Δεν αρκεί να κάνεις πύρινους λόγους, καλούς και πειστικούς. Χρειάζεται οπωσδήποτε κάτι ακόμα. Ο λόγος πρέπει να οδηγεί στην αποδοχή, όχι στην εμβάθυνση στο αντικείμενο, αλλά στην απλούστευση του αντικειμένου. Αν μπορέσεις τη θεολογία περί των δύο φύσεων του Χριστού να την εκφράσεις με μια λέξη-κλειδί που τη χαρακτηρίζει, τότε πέτυχες. Αν δεν μπορέσεις να αναδείξεις τη θέση σου σε αυτή την απλουστευτική μορφή με μια λέξη-κλειδί,

τότε απέτυχε. Διότι εάν πείσεις το ακροατήριό σου που χάρηκε την ομιλία σου και εν συνεχεία το στείλεις να διαβάσει βιβλία για να καταλάβει καλύτερα τι εννοείς, το έχασες.

Εάν όμως συμπυκνώσεις την ιδέα σου σε μια λέξη, π.χ. Θεοτόκος, τότε τους κέρδισες. Η λέξη Θεοτόκος, συγκίνησε τους ανθρώπους του 5ου αιώνα, όταν το ζητούμενο ήταν εάν ο Χριστός έχει θεία φύση και συγχρόνως ανθρωπινή φύση. Με τη λέξη Θεοτόκος νοηματοδοτείτο το μυστήριο της σάρκωσης του Θεού, εκφραζόταν η πίστη ότι η Παναγία γέννησε Θεόν, άρα τεκμηριωνόταν η θεϊκή φύση του Χριστού. Επομένως όλη αυτή η θεολογία, η λεγόμενη χριστολογική, εκφράζεται με τη λέξη Θεοτόκος. Ένας πύρινος χαρισματικός ομιλητής θα πείσει το ακροατήριό του αν μπορέσει να δώσει ένα σύνθημα, όπως το Θεοτόκος. Ο ακροατής στον οποίο έχει μονολεκτικά εντυπωθεί η ιδέα, θα βγει στους δρόμους και θα αρχίσει και αυτός το προσκλητήριο: «Θεοτόκος, Θεοτόκος». Έτσι η υπόθεση έχει κερδηθεί. Ο Νεστόριος, που καταδικάστηκε ως αιρετικός και έχασε τον θρόνο της Κωνσταντινούπολης πάνω στο θέμα της Θεοτόκου, έλεγε: «Δεν είναι κακός ο όρος Θεοτόκος αλλά μπορεί και να τον παρεξηγήσει ο κόσμος, γι' αυτό να τον αποφεύγουμε». Έντιμα λόγια αλλά εκτός κλίματος.

Αυτά από ρητορικής πλευράς. Πρέπει όμως να υπάρχει και κάτι ακόμα. Πρέπει ο ηγέτης να πείθει το ακροατήριό του ότι ο λόγος του είναι σε απόλυτη αρμονία με τα έργα του. Επειδή κάθε θέμα –ακόμη και το πιο μεταφυσικό, το πιο θεολογικό– εύκολα μπορεί να αναχθεί σε θέμα κοινωνικής αισθητικής, κοινωνικού στόχου, κοινωνικού οράματος, πρέπει ο ακροατής να μπορεί μέσα από τη θέση που θα διακηρύξει ο ηγέτης να εντοπίσει την αρμονική ταύτιση των λεγομένων με τα έργα. Εάν δηλαδή όσα ακούγονται για ηθικές αξίες μετουσιώνονται σε βιωμένη πραγματικότητα στο πρόσωπο του ηγέτη, τότε οι άνθρωποι μπορούν να φανταστούν ότι ο κόσμος θα γίνει καλύτερος, να τον πιστέψουν και να γίνουν οπαδοί του. Τη συνέπεια τη δείχνει και τη δίνει ο ίδιος ο ηγέτης στην πράξη, με πρότυπο εφαρμογής του έργου του μέσα από τη ζωή του, μέσα από τη συμπεριφορά του.

Και έτσι περνάμε στο επόμενο στοιχείο. Ο λόγος πρέπει να έχει κρεσέντο. Δεν μπορεί να είναι πύρινος στην αρχή και μετά, επειδή προβάλλονται αντιρρήσεις είτε οι αντίπαλοι είναι έτοιμοι να εισβάλουν βίαια στον χώρο, να αρχίζει να γίνεται πνιότερος. Η πορεία ενός επιτυχημένου ρητορικού λόγου κυμαίνεται από το λιγότερο αυστηρός στο αυστηρότερος. Η ενίσχυση και η σκλήρυνση του λόγου είναι απολύτως απαραίτητες για την τελική επιτυχία. Πρέπει οι ακροατές να βγουν από τη συνάθροιση –με συγχωρείτε για την έκφραση– «ντοπαρισμένοι» και όχι μετριοπαθείς. Δεν μπορεί να τελειώσει ένας λόγος με την κατακλείδα «Αγαπάτε όμως τους αντιπάλους μας, σεβαστείτε την άλλη άποψη». Όχι, δεν θα σεβαστούμε την άλλη άποψη, θα πάμε να ανατρέψουμε την άλλη άποψη για να επιβάλουμε τη δική μας, έστω και με τη βία. Αν ξεκινήσει ο ρήτορας με σεβασμό προς την άλλη άποψη, χάθηκε. Άρα η διαδικασία επιτυχίας εμπεριέχει και την απαίτηση της σκλήρυνσης του λόγου. Τότε ο ακροατής πείθεται, παρασύρεται όλο και περισσότερο, ταυτίζεται με τις ιδέες που ακούει, χρειάζεται όμως και κάτι ακόμα: να πειστεί και από το πρόσωπο, την προσωπικότητα του ομιλητή.

Άρα χρειάζεται διάφανος, καθарός, ανεπιληπτος βίος, ώστε να μην μπορεί κανείς –και ιδίως οι αντίπαλοι– να τον αμφισβητήσει. Χωρίς αυτό, το ακροατήριο θα παραμείνει επιφυλακτικό, οι άνθρωποι συγκρατημένοι. Χωρίς αυτό οι άνθρωποι θα λένε: «Ωραία μας τα λέει, αλλά τι είναι ο ίδιος»; Πρέπει να είναι τόσο καθарός ο ιδιωτικός βίος, να φαίνεται ολόκληρη η προσωπικότητα κάτω από το ένδυμα, ώστε να κερδηθούν τα πλήθη.

Και βέβαια ο καλύτερος, ο πειστικότερος τρόπος για να πεισθούν τα πλήθη είναι ο ηγέτης να είναι ο ίδιος ασκητής και το κοινό να ξέρει ότι έρχεται από την άσκηση και ότι θα επιστρέψει στην άσκηση, ότι δεν αποσύρθηκε από τον κόσμο μόνον για να μαθητεύσει, αλλά για να ζήσει εκεί. Ότι αυτός είναι ο κόσμος του ταγού, ότι από εκεί έρχονται οι εμπειρίες και τα βιώματά του. Από εκεί έρχεται το μήνυμα, από τον χώρο τον καθарό.

Επομένως χρειάζεται απόλυτη διαφάνεια στην προσωπικότητα και την ασκητικότητα. Τέλος, αυτά πρέπει να συνοδεύονται από μια τρίτη ιδιότητα: το

πνεύμα της αυτοθυσίας και τη διάθεση της αυταπάρνησης. Πρέπει να υπάρχει η βεβαιότητα ότι στη δύσκολη στιγμή ο ηγέτης θα βγει μπροστά και θα υποστεί στο όνομα όλων τη μοίρα της αντίστασης προς μια εξουσία, είτε πρόκειται για πολιτική εξουσία είτε για τη δύναμη των αντιπάλων.

Όταν, λοιπόν, αυτά τα χαρακτηριστικά συγκεντρωθούν σε ένα πρόσωπο, δεν χρειάζονται ούτε περγαμινές, ούτε πανεπιστήμια να έχει τελειώσει, ούτε καλές σπουδές να έχει κάνει, ούτε μεγάλη περιουσία να διαθέσει για να εξαγοραστεί η εύνοια του πολίτη. Ο ηγέτης που διαθέτει αυτά τα χαρακτηριστικά βγαίνει στην πόλη και τον ακολουθούν. Θα επικρατήσει τελικά. Εκτός εάν ο ηγέτης ή οι ηγέτες της αντίθετης πλευράς έχουν και αυτοί ανάλογα προσόντα. Τότε μπορεί η αναμέτρηση να κρατήσει και μία και δύο γενιές. Με ένα σχήμα υπερβολής, θα έλεγα ότι αυτοί οι άνθρωποι καθόρισαν την πορεία των κοινωνικών συγκρούσεων αλλά ακόμα και των δογματικών συγκρούσεων. Δεν είναι οι μεγάλοι θεολόγοι οι οποίοι διαμόρφωσαν την πορεία των δογμάτων. Είναι οι λαϊκοί –αν μου επιτραπεί η έκφραση– αγωνιστές που έπεισαν τον κόσμο να τους ακολουθήσει. Αυτό έχει και μια συνέπεια ως προς το πώς διαμορφώθηκαν τα επίσημα δόγματα, αλλά δεν είναι αρμοδιότητά μου και δεν θέλω να επεκταθώ στο θέμα αυτό. Θέλω όμως να περάσω σε ένα άλλο σημείο. Τι σημαίνει η επικράτηση ενός τέτοιου ηγέτη και της μερίδας του;

Η επικράτηση στα δογματικά είναι απλή: θα πειστούν αυτοί που έχουν αρμοδιότητα να πράξουν τα δέοντα, να υιοθετήσουν αυτή την άποψη, η οποία μπορεί να μετατραπεί σε απόφαση μιας Οικουμενικής Συνόδου, κ.ο.κ. Αυτό είναι το ένα σκέλος. Όμως ο ασκητής, που μερικές φορές επιδεικτικά προβάλλει πλέον και την ασκητικότητα του, αυτός ο ηγέτης από τη στιγμή που αναγνωρίζεται στο πρόσωπό του ο ορθός λόγος, η ορθή δόξα και η ορθή πράξη, αυτός είναι πια και κοινωνικά πανίσχυρος, άρα είναι δύναμη πολιτικά επικίνδυνος. Τότε η πολιτική εξουσία έχει να διαλέξει: η μια οδός είναι να τον πολεμήσει και να τον κάνει ήρωα, όπως συνέβει με τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο. Τον έστειλαν δύο φορές στην εξορία, πέθανε στην εξορία, κέρδισε όμως μετά θάνατον τη μάχη. Οι αντίπαλοί του ξεχάστηκαν, αυτός καθιερώθηκε ως άγιος ηγέτης της εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Γιατί ύστερα από 40 χρόνια φέρα-

νε πίσω το λείψανό του και η προσωπικότητά του τιμήθηκε ως οδηγός για την πορεία της ορθόδοξης παράδοσης μετά απ' αυτόν και ως σήμερα.

Για την πολιτική εξουσία υπάρχει βεβαίως και μια δεύτερη λύση: να προσπαθήσει να ομοιάσει στον καταδιωχθέντα πνευματικό ηγέτη. Έτσι, ας μην σας φαίνεται παράξενο ότι ήδη τον 5ο αιώνα, το Μεγάλο Παλάτι του Κωνσταντίνου στην Κωνσταντινούπολη μετατρέπεται σε μοναστήρι. Η αδελφή του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Πουλχερία, κόρη των διωκτών του Χρυσοστόμου, αρνείται να παντρευτεί, φοράει ένα μελανό ένδυμα, περνάει τις ώρες της με προσευχή, προσκαλεί κληρικούς μέσα στο παλάτι και έτσι αρχίζει να μεταμορφώνεται η ίδια η πολιτική εξουσία προσομοιάζοντας στο πρότυπο που δημιούργησε αυτός ο λαϊκός ηγέτης.

Έτσι, ο πνευματικός ηγέτης αναλαμβάνει ρόλο πολιτικό ενώ ο πολιτικός ηγέτης, ο αυτοκράτορας, είναι υποχρεωμένος να εμβαπτιστεί στη συμπεριφορά του πνευματικού ηγέτη για να μπορέσει να κοιτάξει στα μάτια την κοινωνία της οποίας ηγείται.

